

ИНТЕГРАЦИЯВИЙ ЁНДАШУВ АСОСИДА ТАРБИЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Хакимов А.А.

*Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Ҳарбий тайёргарлик
кафедраси ўқитувчиси*

Таянч сўзлар: интеграция, педагогика, тарбия, интегратив ёндашув.

Ключевые слова: интеграция, педагогика, воспитание, интегративный подход.

Key words: integration, pedagogy, upbringing, integrative approach.

Жаҳон ҳамжамиятида ҳар қандай давлатнинг мавқеи аҳолисининг турмуш даражаси ҳамда сиёсий ва иқтисодий фаоллиги билан белгиланади. Глобаллашув сари бораётган ҳозирги дунёда давлатнинг халқаро рақобат жараёни шартларига тез мослашуви унинг муваффақиятли ва барқарор ривожланишининг омили ҳисобланади. Давлатнинг бугунги ва истикболдаги барқарор иқтисодий ўсишини тامينловчи омиллар таълим соҳасини ривожланишига бевосита боғлиқ.

Интеграция-айрим бўлакларнинг ёки элементларнинг бир-бирларига қўшилиши ҳамда бир бутунга айланиши демакдир. М.Г.Чепиков ўзининг «Интеграция науки» китобида интеграция сўзи асосида интеграл ётишини асослаб берган. Шу сабабли биз интеграция таърифларига тўхталишни лозим топдик.

«Интеграция» атамаси нисбатан янги бўлиб, мазмун ва моҳият жиҳатдан узоқ тарихга эга. Интеграция–жуда кенг маъноли тушунча. Бугунги кунга келиб, кишилар ўқитишда интеграция жараёнининг моҳиятини, унинг ривожлантирувчи функцияларининг амалда қўлланилиши, сайёрамиздаги муҳим экологик муаммоларни ҳал қилиш ва ерда ҳаётни сақлаб қолиш мумкинлигини англаган ҳолда, унга катта эътибор қаратмоқдалар. Айниқса, ёш авлоднинг илмий дунёқарашини, уларнинг экологик маданиятини шакллантиришда, таълимда интеграция жараёнининг муҳимлиги дунё олимлари томонидан алоҳида қайд этилмоқда [1].

Таълимда интеграция – билимларнинг бир-бири билан органик бирлашиши ва янги, ягона барқарор умумлашган-яхлит билимни ҳосил қилиш деган маъноларни англатади. Интеграция тушунчасига берилаётган таърифлар турлича бўлиб, бу таърифларнинг умумийлик томони: интеграция-бу атрофимиздаги борлиққа яхлит, бир бутун объект сифатида қарашга эришишдан иборат.

«Интеграция» тушунчаси, бевосита XVIII асрларда Г.Спенсер томонидан ўз қўлёзмаларида қўлланилган. Таълимда интеграциянинг назарий, методологик, педагогик ва психологик асосларини предметлараро бошланишга чуқур ёндашган ҳолда ўрганиш, буюк классик педагоглардан Я.А.Коменский, Э.Росмеслер, Ф.Юнге, Дж.Дюи кейинроқ, таълимда. интегротив ёндашувни ташкил этишнинг педагогик ва психологик хусусиятларини очишда катта хизмат қилган Ю.К.Бабанский, С.Л.Рубинштейн, Й.Н.Кабанова Миллер, Ю.А.Самарин, Ю.М.Колягин, Н.С.Светловская, И.А.Миренонко, Н.К.Чапаев каби олимларнинг бу соҳадаги хизматлари ўз аксини топган.

Бугун интеграцияни дидактикани таълимда муҳим системалаштирувчи тамойили деб қарашга асос бор. Шунингдек таълимни интегротив ташкил этишнинг муҳим принципларидан бири-интеграция ва дифференциациянинг бирлиги принциpidир. Интеграция ва дифференциация диалектик нуқтаи назардан бири-бирларини аниқлаштирувчи ажратиб бўлмас категориялардан ҳисобланади. Уларни мустақил категориялар деб ажратиб ўрганиш, педагогик тадқиқотнинг методологик етишмовчилиги деб қаралади. Илмий нуқтаи-назардан қаралганда, интеграциянинг асосини оламнинг яхлитлиги, уни ташкил этувчи элементларнинг ўзаро алоқадорлиги, ўзаро муносабатлари ташкил этади. Педагогик, таълимий жиҳатдан эса, интеграция узвийлик, фанлараро алоқадорлик, предмет материаллари орасидаги ўзаро алоқадорликни ифодалайди. У билимларни ўзаро бир-бирларини тўлдирувчи, кенгайтирувчи, чуқурлаштирувчи восита сифатида хизмат қилиб, ўқув предметлари мазмунини, энг камида, ДТС даражасида синтезловчи, мантиқан тугалланган натижаси ҳисобланади. Интегротив таълим, талабадан янги материални ўрганишда, олдинги ўрганилган материаллар ва бошқа предметлардан олган билимлардан кенг фойдаланишни, оқибатда улардан амалиётда кенг қўллашни талаб қилади. У ўқувчининг илмий дунёқараши кенгая бориши ва динамик ривожланишига мустаҳкам пойдевор яратади. Таълимда интеграцияга турли предметлардаги билимларни ягона мақсад асосида, ўзаро боғланган ҳолда, ривожлантириш фор-

маси деб қараш мумкин. Интеграция модули асосида тарбия фанини ўқиш эса ҳар доимгидан ҳам муҳим вазифадир.

“Педагогика” фанининг асосларидан бири бу тарбия масаласидир. Тарбия шахсада муайян жисмоний, ақлий, рухий, ахлоқий ва маънавий сифатларни шакллантиришга қаратилган педагогик жараёндир[1]. Инсоннинг жамиятда яшаши учун зарур бўлган хусусиятларга эга бўлишини таъминлаш йўлида қўлланиладиган чора-тадбирлар мажмуаси тарбияни ташкил қилади.

Тарбия инсоннинг инсонлигини таъминлайдиган энг қадимий ва абадий қадриятдир. Тарбиясиз алоҳида одам ҳам, кишилик жамияти ҳам мавжуд бўла олмайди. Чунки одам ва жамиятнинг мавжудлигини таъминлайдиган қадриятлар тарбия туфайлигина бир авлоддан бошқа авлодга ўтади. Педагогик адабиётларда “тарбия” атамаси кенг ва тор маъноларда қўлланилади[2]. Кенг маънода тарбия инсон шахсини шакллантиришга, унинг жамият ишлаб чиқариши ва ижтимоий, маданий, маърифий ҳаётида фаол иштирок этишини таъминлашга қаратилган барча таъсирлар, тадбирлар, ҳаракатлар ва интилишлар йиғиндисини англатади. Бундай тушунишда тарбия фақат оила, мактаб, болалар ва ёшлар ташкилотларида олиб бориладиган тарбиявий ишларни эмас, балки бутун ижтимоий тузум, унинг етакчи ғоялари ва санъатнинг барча турларини ўз ичига олади.

Шунингдек, кенг маънодаги тарбия тушунчаси ичига таълим ва маълумот ҳам киради. Тор маънода тарбия шахснинг жисмоний ривожини, дунёқараши, маънавий-ахлоқий қиёфасини ва эстетик дидини ўстирилишига йўналтирилган педагогик фаолиятни англатади. Бунда оила ва тарбиявий муассасалар ҳамда жамоат ташкилотлари тарбия ишини амалга оширади. Таълим ва маълумот олиш тор маънодаги тарбия тушунчасини ичига қирмайди. Лекин ҳар қандай тарбия таълим билан чамбарчас боғлиқ ҳолдагина мавжуд бўлади. Чунки, таълим ва маълумот олиш жараёнида шахснинг фақат билими кўпайибгина қолмай, балки, ахлоқий-маънавий сифатлари қарор топиши ҳам тезлашади.

Интеграцион ёндашув педагогик жараённинг ҳар қандай таркибий қисмидаги интеграция тамойилини амалга ошириш, педагогик жараённинг яхлитлигини ва изчиллигини таъминлашни англатади.

Интеграция жараёнлари - бу тизимнинг алоҳида элементларини ёки бутун тизимни сифат жиҳатидан ўзгартириш жараёнлари. Маҳаллий дидактика ва таълим назариясидаги кўплаб тадқиқотлар таълим жараёнини такомиллаштиришнинг аниқ усулларини ишлаб чиқишда юқоридаги қоидаларга асосланади. Интеграция педагогик ҳодиса сифатида турли би-

лимлар, усуллар ва фаолият турларининг ўзаро кириб бориши, ўзаро боғлиқлиги ва синтези жараёни ва натижаси сифатида тушунилади. Бундай жараён, албатта, турли модуллар бўйича таълим мазмунидаги изчилликни, шунингдек, таълимнинг умумий мақсадлари билан белгиланадиган ўқитиш шакллари, усуллари ва воситаларини танлашни назарда тутди.

Интеграция турли функцияларни бажариши мумкин: услубий, ишлаб чиқиш ва технологик. Шу билан бирга, услубий функция эвристик, дунёқараш-аксиологик ва инструментал компонентлар орқали очилади. Ривожланиш функцияси янги ақлий ҳаракатларни, ақлий фаолиятни кўпайтириш, бойитиш ва яхшилаш қобилиятини шакллантиради. Технологик функция ахборотни ихчамлаштириш, такрорланишни бартараф этиш, узлуксизлик ва умумлаштирилган интеграл хусусиятларни ўрнатишни назарда тутди.

Тарбия ҳар қандай жамият ва ҳар қандай мамлакат ҳаётида ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Ёш авлоднинг, умуман, жамият аъзоларининг тарбияси билан етарлича шуғулланмаган мамлакат турғунлик ва инкирозга учрайди. Негаки, ўзиши ва ривожланиши учвун ҳар қандай жамиятда ҳам моддий ва маънавий бойликлар қаторида тарбия ҳам ривожланиб боради.

Мазкур масалалар тарбия назариясининг негизи сифатида Ўзбекистонда таъсис этилган янги “Тарбия” фани асосларини ташкил этади. Шу сабабли жамиятда тарбиянинг ўрни, аҳамияти ва амалиёти одамлар томонидан етарли даражада идрок этилмоқда. Мазкур масала бўйича бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари назарий билим, касбий кўникма ва амалий компетенциялар билан қуролланиши керак. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини касбий тайёрлашда янги фан “Тарбия” асослари бўйича мақсадли билим бериш, тарбиянинг янги методлари ва технологиялари билан қуроллантириш долзарб бўлиб турибди. Шу сабабли мазкур янги типдаги электрон-модулли дарсликнинг материалларига диққат қилиш тавсия этилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ташаббуси билан 2020 йилда ўзбек “Педагогика” фани тарихида илк бор “Тарбия” янги фани ишлаб чиқилди. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 6 июлдаги 422-сонли “Умумий ўрта таълим муассасаларида “Тарбия” фанини босқичма-босқич амалиётга жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори қабул қилинди ва мазкур Қарор билан “Умумий ўрта таълим муассасалари ўқувчилари учун “Тарбия” фани Концепцияси” тасдиқланди. Қарорга биноан “Тарбия” фани амалдаги қуйидаги фанларни қўшиш ҳисобига ташкил этилди:

1) бошланғич синфларда ўқитиладиган “Одобнома” ва “Ватан туйғуси” ўқув фанлари;

2) юқори синфларда ўқитиладиган “Миллий истиқлол ғояси ва маънавий асослар” ҳамда “Дунё динлари тарихи” ўқув фанлари.

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари бу асосларни талаб даражасида ўзлаштириши керак. Акс ҳолда, уларнинг мазкур фан методикаси бўйича касбий тайёргарлиги талаб даражасида бўлмайди. Шунингдек, қарор билан 2021-2022 ўқув йилидан бошлаб “Тарбия” фани бўйича педагог кадрлар тайёрлаш йўлга қўйилди.

Бунда ҳуқуқий асослар таълим-тарбияга оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлардан иборат, ташкилий асослар фанни умумтаълим мактабларида, жумладан, бошланғич таълимда талаб даражасида ўқитишни ва илмийметодик асослар эса фаннинг методологиясини англатади.

Қарорга кўра, “Тарбия” фанининг асосий тамойилларини қуйидагилар ташкил этади:

а) миллий ва умуминсоний кадрларнинг устуворлиги;

б) онгли ватанпарварлик руҳини ривожлантириш;

в) фанга оид замонавий илмий-тадқиқотларга асосланиш;

г) очиқлик ва шаффофлик;

д) тарбия соҳасига оид ташаббусларни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш;

е) тарбия соҳасига доир сиёсатни амалга оширишда иштирок этувчи давлат органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва хусусий сектор фаолиятининг мувофиқлиги ҳамда мутаносиблиги. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг фанга оид бу тамойилларини чуқур ўзлаштириши тақозо этилади. Шу сабабли олий педагогик таълим жараёнида, тарбиявий тадбирларда ва мустақил таълим изланишларида ана шу тамойилларни ўзлаштириш, фаолиятда қўллаш кўникмасига эга бўлиш ҳамда касбий фаолиятда уларга амал қилиш компетенциясини эгаллаш долзарб масалалардан биридир. Бунинг учун ҳар бир талабанинг индивидуал шуғулланиши, Устозлар билан ҳамкорликда фаол ишлаши ва тарбия тамойилларининг ҳаётдаги ифодасини ўрганиб бориши тақозо этилади. Бунда олий таълим муассасаларининг имкониятлари, таълим жараёнининг шароитлари ва фаолиятнинг амалий самарадорлигидан оқилона фойдаланиш керак. Ҳар бир талабанинг мазкур фан тамойилларини, асосларини ва истиқболли мақсад-муддаоларини ўзлаштириши касбий тайёргарликнинг негизларидан бири ҳисобланади[4].

“Тарбия” фанини ўқитиш зарурияти. Ўзбекистон таълим тизимида, жумладан, олий таълим жараёнида “Тарбия” фани асосларини замонавий талаблар асосида ўқитиш ва ўрганиш зарурият ҳисобланади. Шу жиҳатдан бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг мазкур фанни ўзлаштириш ва уни ўқитишнинг методикасини ўрганиш зарурияти қуйидагилар билан белгиланади:

- фаннинг асосларини чуқур билиш;
- фанни ўқитишнинг илғор ва замонавий педагогик, инновацион ҳамда ахборот технологияларини эгаллаш;
- тарбия масаласига доир илмий-тадқиқотларни ўрганиб бориш;
- инсон ва жамият ҳаётида тарбиянинг тутган ўрнини тўлиқ идрок этиш;
- фан воситасида бошланғич синф ўқувчиларини тарбиялаш методлари ва технологияларини билиш;
- фанни ўқитиш бўйича индивидуал педагогик тажрибага эга бўлиш. Мазкур фанни ўрганиш зарурияти илмий, методологик ва амалий жиҳатдан бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари учун касбий талаблардан ҳисобланади. Чунки бу фан гуманитар фанлар ичида тарбия жараёнини ташкил этиш, уни амалга ошириш ва самарадорлигини ўрганиб бориш ишларини мувофиқлаштиради. Умумий ўрта таълим мактабларида “Миллий ўқув дастури” талабларига асосан ўқитиладиган фанлар аниқ, табиий ва гуманитар фанлар туркумига ажратилади. Шу жиҳатдан умумий ўрта таълим мактаблари, айниқса, бошланғич таълимда тарбиянинг мазмуни нисбатан ўзгаради. Унга кўра, қуйидагича ёндашув амалга киритилиши мўлжалланмоқда:

А) аниқ фанлар: Математика ва унинг тақибига қирувчи фанларни ўқитиш воситасида ўқувчиларнинг дунёқарашини шакллантириш билан тарбия жараёни амалга оширилади;

Б) табиий фанлар: Бошланғич таълимда “Атрофимиздаги олам”, “Табиатшунослик”(Science) фанларини ўқитиш воситасида ўқувчиларнинг мустақил қарашлари, хоҳиш ва истакларини тўғри тарбиялаш амалга оширилади;

В) гуманитар фанлар: “Тарбия”, “Она тили ва ўқиш”, “Мусиқа”, “Жисмоний тарбия”, “Тасвирий санъат” фанларини ўқитиш воситасида ўқувчиларнинг ақлий, жисмоний ва эстетик тарбияси амалга оширилади. Эътибор берилса, бундан кейин бошланғич таълимда тарбия жараёни умумтаълим фанларини ўқитиш жараёнида амалга оширилади. Шу сабабли бундай тарбия жараёнини мувофиқлаштириб бориш “Тарбия” фани

зиммасига юкланади. Бундан ташқари, бошланғич синфларда истисно тариқасида эстетик, ақлий ва жисмоний ривожланишни назарда тутувчи тарбиявий тадбирлар мақсадли ўтказилади, шунингдек, байрамлар ва тантаналар воситасида бошланғич синф ўқувчиларининг ижтимоий тарбияси амалга оширилади. Бу жараёни ташкил этиш ва амалга ошириш ишлари “Тарбия” фани воситасида амалга оширилади, унда мазкур фан ўқитувчиси ва Синф раҳбари масъул ҳисобланади. Буларнинг барчаси бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг олий педагогик таълим жараёнида “Тарбия” фанини ўқитиш зарурияти, унинг асосларини ўзлаштириш ва ўзлаштирилган кўникмаларни амалиётда қўллай олиш кўникмаларини эгаллаши тақозо этилади.

Шу сабабли “Бошланғич таълимда “Тарбия” фанини ўқитиш методикаси” ўқув фани бўйича ўзлаштириладиган назарий билим, дидактик кўникма ва амалий компетенциялар бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари учун бирламчи талаблар ҳисобланади. Бугунги кунда мазкур билим, кўникма ва компетенцияларни шакллантириш, уларни талабаларда таркиб топтириш ва талабаларни касбий йўналтириш масалалари ушбу фан воситасида амалша оширилиши ишлари ташкил этилмоқда. Келгусида ушбу фанни ўзлаштириш натижалари бўйича бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг компетенция даражасини аниқлаш мониторинги ўрнатилади. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари олий педагогик таълим жараёнида “Тарбия” фани бўйича қуйидаги малакаларга эга бўлиши тақоза этилади:

- а) фан асослари бўйича назарий-касбий билимли бўлиш;
- б) фанни ўқитиш методикаси бўйича кўникмага эга бўлиш;
- в) фан воситасида бошланғич синф ўқувчиларини тарбиялаш компетенциясини эгаллаши. Мазкур масалалар олий педагогик таълим жараёнида ўзлаштирилиши тақоза этилади.

Бошланғич синф ўқувчиларининг тарбия жараёни муҳим педагогик масалалардан бири бўлиб, унда ўқитувчи ҳозирги талабларни ҳисобга олиши керак. Шу жиҳатдан юқорида таъкидланган Қарорда белгиланганидек, “Тарбия” фанини ўқитишда қуйидагиларга эътибор бериш ва уларни ўзлаштириш зарурият ҳисобланади: давлат таълим стандартлари талаблари асосида ўқувчилар томонидан одоб-ахлоқ, билим, кўникма, малака ва компетенцияларнинг тўлиқ ўзлаштирилишига эришиш; ўқувчиларда мустақил ва эркин фикрлашни ҳамда уларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш; ўқувчиларда илмий дунёқараш ва глобал тафаккур юриштиш компетентлигини шакллантириш; умумтаълим фанларини ўқитиш-

нинг принципиал янги методологияси асосида тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш. Буларнинг барчаси бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари томонидан тўлиқ ўзлаштирилиши лозим. Шундай қилиб “Тарбия” фани ва унга оид меъёрий ҳужжатлар олий педагогик таълим жараёнида талаб даражасида ўзлаштирилиши тақоза этилади[5].

Адабиётлар:

1. Д.А.Ражабова. Интегратив ёндашув асосида бўлажак технологик таълим ўқитувчиларини махсус компетенцияларини ривожлантириш. *Международный научный журнал «Новости образования: исследование в XXI веке»* № 3 (100), часть 1 октябрь, 2022 г.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 6 июлдаги 422-сонли “Умумий ўрта таълим муассасаларида “Тарбия” фанини босқичмабосқич амалиётга жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. // www.ziyounet.uz
3. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 8-Том. –Тошкент, 2004 3. Бордовская Н., Реан А. Педагогика. – Санкт-Петербург, 2001 4. Жабборова О.М., Умарова З.А. Болалар педагогикаси мазмуни ва уни кластер усулида ўқитиш.// Педагогик таълим кластери: муаммо ва ечимлар. Халқаро илмий-амалий анжуман, ТВЧДПИ, 2021.
4. Жабборова О.М. “Тарбия” фани ва унга оид меъёрий ҳужжатлар. Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириў. №1 2022 жыл.
5. Жабборова О.М. “Тарбия” фани ва унга оид меъёрий ҳужжатлар. Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириў. №1 2022 жыл.

РЕЗЮМЕ

Тарбия ҳар қандай жамият ва ҳар қандай мамлакат ҳаётида ҳал қилувчи кучдир. Ушбу предметни фан сифатида ўқитиш эса ёшларнинг комил инсон бўлиб тарбияланишида муҳим аҳамиятга эга.

РЕЗЮМЕ

Воспитание является решающей силой в жизни любого общества и любой страны. С другой стороны, преподавание этого предмета как науки имеет огромное значение для воспитания молодежи как совершенной личности.

SUMMARY

Upbringing is a decisive force in the life of any society and any country. The teaching of this subject as a science, on the other hand, has great importance in the education of young people as a perfect person.